

XO'JALIK YURITUVCHI SUB'EKTLAR FAOLIYATIDA MOLIYAVIY XAVFSIZLIKKA RAQAMLASHTIRISHNI JORIY ETISH ISTIQBOLLARI

Po'latov X.U. SamISI katta o'qituvchi
Djurayev Z.F. – SamISI talaba

Annotatsiya: Ushbu maqolada globallashtirish jarayonida mamlakat va korxonalar darajasida moliyaviy xavfsizlikning mazmunini yoritish va uni kuchaytirish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Kalit so'zlar: Moliyaviy xavfsizlik, xavfsizlik, iqtisodiyot, identifikatsiya, autentifikatsiya, tashqi tahdid va ichki tahdid.

Аннотация: В условиях глобализации данная статья призвана уточнить содержание финансовой безопасности на уровне стран и предприятий и разработать научно-практические предложения по ее укреплению.

Ключевые слова: финансовая безопасность, безопасность, экономика, идентичность, аутентификация, внешняя угроза и внутренняя угроза.

Abstract: In the process of globalization, this article aims to clarify the content of financial security at the level of countries and enterprises and to develop scientific and practical proposals for strengthening it.

Keywords: Financial security, security, economy, identity, authentication, external threat and internal threat.

Kirish. Globallashtirish jarayonida mamlakatlarda moliyaviy xavfsizlik tushunchasi iqtisodiy taraqqiyotning industrial bosqichidan postindustrial bosqichiga o'tish davrining mahsuli tushuniladi. Globallashtirish jahon hamjamiyatining bugungi hayot bosqichini ifodalovchi jarayondir. Taraqqiyotning hozirgi bosqichida ishlab chiqarish va tashqi iqtisodiy aloqalar jadallik bilan chuqurlashib, milliy iqtisodiyotning baynalminallashuvi kuchayib bormoqda. Bunday sharoitda moliyaviy xavfsizlikni ta'minlash nafaqat mamlakat darajasida, balki mintaqa darajasida ham eng muhim masalalardan biriga aylanib boradi. Globallashtirish dunyo hamjamiyati ishtirokchilari uchun yangi imkoniyatlar yaratish bilan bir vaqtda, milliy iqtisodiyotlar faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan xavf-xatar va tahdidlarni ham vujudga keltiradi. Globallashtirish jarayoni kuchayib borgani sari bunday tahdidlar miqyosi kengayib, ularni bartaraf etish va prognozlash qiyinlashib boradi. Bir vaqtning o'zida ham dunyo hamjamiyatiga, ham alohida olingan konkret mamlakatga tahdid soladigan yangi global xavf-xatarlar vujudga keladi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. "Mamlakatning moliyaviy xavfsizligi" atamasi yaqinda ichki iqtisodiy adabiyotlarda paydo bo'ldi. Shu sababli adabiyotlar yetarli emas. Makro va mikro darajalarda iqtisodiy xavfsizlikni va moliyaviy xavfsizligini ta'minlash, ularni baholash va boshqarish masalalari

mamlakatimiz olimlari – A.Burxanov¹, X.Abulqosimov², M.K.Pardayev³, D.Ortiqova⁴, D.I.Istamov⁵, A.E.Ishmuhammedov⁶ va boshqalarning ishlarida ham o‘z aksini topgan. Ko‘rsatib o‘tilgan mualliflarning ishlari, shubhasiz, korxonaning moliyaviy xavfsizligini ta‘minlash nazariyasiga katta ulush qo‘shadi.

Boshqa mamlakat olimlari tomonidan moliyaviy xavfsizlikni ta‘minlash masalalari, moliyaviy xavfsizlikka tahdidlar va ularni oldini olish strategiyalari S.M. Amade⁷, A.Amirsele⁸, L.Amore⁹, Axmad S.¹⁰, de Deriyan¹¹, V. Delas¹² va boshqa olimlar tomonidan tadqiq etilgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot jarayonida ishning nazariy-uslubiy asoslarini o‘rganishga bag‘ishlangan tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil, guruhlash, taqqoslash kabi statistik tadqiqot usullardan keng foydalanilgan.

Tahlil va natijalar. Moliyaviy xavfsizlikni faqat mamlakatining raqamli iqtisodiyotini barqaror moliyaviy rivojlanishi asosida ta‘minlash mumkin, bunda ichki va tashqi muhitning o‘zgarayotgan sharoitlariga moslashishga qodir moliyaviy mexanizmni amalga oshirish uchun sharoitlar yaratilgan. Iqtisodiyotning moliyaviy xavfsizligini ta‘minlashning asosiy bosqichlari quyidagilardan iborat:

✚ raqamli iqtisodiyotni moliyaviy va iqtisodiyotni rivojlanish salohiyati faoliyatiga ta‘sir etuvchi tahdidlarni ularning keyingi rasmiylashtirilishi bilan aniqlash;

✚ raqamli iqtisodiyotning moliyaviy xavfsizligiga tahdidlarni aniqlash mexanizmlari va sabablarini ishlab chiqish;

✚ mamlakatning moliyaviy xavfsizligiga tahdid solish darajasi ko‘rsatkichlaridan foydalanishga asoslangan cheklashlar tizimini barpo etish;

✚ milliy moliyaviy xavfsizligini ta‘minlash, tashqi va ichki tahdidlar ta‘sirini zarar yoki yumshatish mexanizmlari va choralari ishlab chiqish.

Tashqi tahdidlar moliyani o‘shish faoliyatiga bog‘liq emas, ular atrof-muhit xavf omillari hisoblanadi. Moliya tahdidni bartaraf etish imkoniyatiga ega emas, ammo salbiy oqibatlarni minimallashtirish uchun himoya mexanizmlarini ishlab chiqishi mumkin va kerak. Ichki tahdidlar moliya faoliyati bilan bog‘liq bo‘lib, tashqi tahdidlarga qaraganda ancha ko‘proq moslashuv va oldini olishga to‘g‘liq

¹ .Amicelle, A. (2017) When finance met security: Back to the War on Drugs and the problem of dirty money. *Finance and Society*, 3(2): 106-23.

² .Amoore, L. (2011) Data derivatives: On the emergence of a security risk calculus for our times. *Theory, Culture & Society*, 28(6): 24-43.;

³ Ahmad S., Ng Ch., McManusc L. Enterprise risk management (ERM) implementation: Some empirical evidence from large Australian companies. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 164 (2014) 541 – 547;

⁴ Der Derian, J. (1995) The value of security: Hobbes, Marx, Nietzsche and Baudrillard. In: Lipschutz, R. (ed.) *On Security*. New York, NY: Columbia University Press, 24-45.;

⁵ Delas V., Nosova E., Yafinovich O. Financial Security of Enterprises. *Procedia Economics and Finance* 27 (2015) 248 – 266;

⁶ Бурханов А.У. Молиявий хавфсизлик. Ўқув қўлланма. Иқтисодиёт. 2019, 164 б.;

⁷ .2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси. <https://lex.uz/docs/4168749>.

⁸ Маршалл А. Принципы экономической науки. Т. 1. и 2. - М.: Издание РОО, 1996;

⁹ Милль Дж. Основы политической экономии. Пер. с англ. – Т. 1-3. – М.: Прогресс, 1980-1981.;

¹⁰ Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения. Том 1. Пер. с англ. – М.: Госполитиздат, 1955.;

¹¹ Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. – М.: Эксмо, 2007. – Серия: Антология экономической мысли – 960 с.

¹² Amadae, S.M. (2017) Perpetual anarchy: From economic security to financial insecurity. *Finance and Society*, 3(2): 188-96.;

bog'liq. Ichki tahdidlar tadbirkorlik moliyaviy menejmenti sohasidagi qasddan yoki tasodifan boshqaruv xatolari tufayli yuzaga keladi.

1-jadval

Raqamli iqtisodiyotni moliyaviy xavfsizlik tahdidlari

Mamlakat moliyaviy xavfsizlikiga tashqi tahdidlar	Mamlakatning iqtisodini moliyaviy havfsizligiga jihatdan dahldor tahdidlar
Noqulay makroiqtisodiy ko'rsatgichlari: pul va moliya kredit tizimlarining inqirozi	Iqtisodiyotni noodatiy boshqaruvi, xatolar yoki rejalarining yo'qligi
Siyosiy mamlakat inqirozi	Mamlakat iqtisodiyotini noto'g'ri rivojlanishi
Inflyatsiya darajasi va inflyatsiya prognozi	Past daraja va mamlakatning iqtisodiy obro'si

2-jadval

2-jadval

XO'JALIK YURITUVCHI SUB'EKTLAR FAOLIYATIDA MOLIVAVIY XAVFSIZLIKKA RAQAMLASHTIRISHNI TA'SIRI

Afzalliklari	Kamchiliklari
Xarajatlar kamayadi	Inson mulohazasining yetishmasligi
Axborot va ma'lumot almashinishini tezlashatiradi	Raqamlashirishda o'tishda mablag'ni yetishmasligi
Axborotlar xavfsizligi oshadi	Ma'lumotlar sifatiga tayanishi
Ichki va tashqi holat xavfsizligini bilish imkoniyati	Ish joyining egallab olinishi
Korrupsiya holatlarni bo'lmasligi	Serverlar xakerlar tomonidan buzulishi
Axborotlardagi xatolarni kamligi	Infratuzilmani qoniqarsizligi
Qog'ozbozlikni kamayishi	Kichik xator kata zararga olib kelishi

Xulosa va takliflar. Xulosa kilib aytadigan bulsak korxonalar uchun moliyaviy xavfsizlikning samarali tizimini tashkil etish uchun ichki va tashqi tahdidlar aniqlanishi kerak bo'lgan korxonalar uchun tegishli hujjatlarni, shuningdek, korxonaning moliyaviy xavfsizligi buzilgan deb hisoblash mumkin bo'lgan mezonlarni ishlab chiqish kerak. Boshqacha aytganda, korxonalarning moliyaviy xavfsizligi talablariga muvofiqligini baholashga imkon beradigan mezonlar aniqlanishi kerak. Moliyaviy xavfsizlik xizmati ushbu mezonlarga muvofiqligini baholaydi va ma'lumotni korxonaning yuqori rahbariyatiga yetkazadi.

Bizning taklifim shuki: Xo'jalik yurituvchi sub'ektlar faoliyatida moliyaviy xavfsizlikka "Blockchain" yoki shunga o'xshagan tizimni joriy qilish kerak. Blokcheyn — bu deyarli barcha kriptovalyutalarning markazida joylashgan innovatsion ma'lumotlar bazasi texnologiyasi. Ma'lumotlar bazasining bir xil nusxalarini butun tarmoq bo'ylab tarqatish orqali blokcheyn tizimni buzish yoki

aldashni juda qiyinlashtiradi. Ushbu ma'lumotlar bazalarining o'ziga xos xususiyatlari mavjud. Birinchisi, blokcheynlar faqat qo'shish uchun mo'ljallangan. Bu shuni anglatadiki, siz faqat ma'lumot qo'shishingiz mumkin — siz shunchaki katakchani bosib, allaqachon qo'shgan narsalarni o'chira olmaysiz yoki uni biron bir tarzda o'zgartira olmaysiz. Ikkinchisi, ma'lumotlar bazasidagi har bir yozuv (blok deb ataladi) oxirgi yozuv bilan kriptografik bog'langan. Oddiy ingliz tilida har bir yangi yozuvda oxirgisining raqamli barmoq izi (xesh) bo'lishi kerak.

Shu bilan birga, qarzdorlarga qo'yiladigan talablar tamoyillari ishlab chiqilishi kerak, ular korxonaning moliyaviy xavfsizligi talablariga muvofiq bo'lishi kerak. Shu bilan birga, Xavfsizlik xizmati moliyaviy xavfsizlikni baholash uchun (shuningdek, korxonaning moliyaviy manfaatlariga rioya etilishini nazorat qilish uchun) taqdim etilgan hisobotlarning muhimligi to'g'risida o'z fikrini bildirishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abulqosimov X.P. Iqtisodiy xavfsizlik. T.: Akademiya, 2012, 111 – b.;
2. Abulqosimov H.P. Davlatning iqtisodiy xavfsizligi. O'quv qo'llanma. –T.: Akademiya.2012.
3. Ataniyazov Z. “Xalqaro moliyaviy xavfsizlik” o'quv uslubiyat 2021 - yilgi nashr
4. Burxanov A.U. Moliyaviy xavfsizlik. O'quv qo'llanma. Iqtisodiyot. - 2019, 164 b.;
5. Blank I.A. Upravleniye finansovoy bezopasnostyu predpriyatiya. - K.: Elga, Nika-Sento, 2004. - s.24.
6. Ishmuhammedov A.E. Iqtisodiy xavfsizlik O'quv qo'llanma. – T.: TDIU, 2004. – 176 b.
7. Ortiqova D. “Iqtisodiy xavfsizlik” (O'quv qo'llanma). –T.: TDIU, 2010. 150 bet.;
8. Pardayev M.K., Aminov Z.Yu. Korxonaning iqtisodiy xavfsizligi va uni ta'minlash yo'llari. Risola. Samarkand: Zarafshon, 2008.- 47 bet.;
9. <https://uzbekdevs.uz/maqolalar/axborot-xavfsizligida-identifikatsiya-va-autentifikatsiya>